

Юрчишин П. В.,

аспірант

Київського університету права Національної академії наук України

НАУКОВИЙ ГЕНЕЗИС ДОСЛІДЖЕНЬ ПОВНОВАЖЕНЬ ПРОКУРОРА У СФЕРІ КОНТРОЛЮ ЗА ВЧИНЕННЯМ ЗЛОЧИНУ: ЕВОЛЮЦІЯ ДОКТРИНАЛЬНИХ ПІДХОДІВ ТА ПРАВОЗАСТОСОВНА ПРАКТИКА

Анотація. Стаття присвячена дослідженню наукового генезису повноважень прокурора у сфері контролю за вчиненням злочину. У роботі здійснено аналіз еволюції доктринальних підходів до визначення ролі прокурора в кримінальному провадженні, окреслено ключові етапи розвитку його повноважень у контексті забезпечення законності дій правоохоронних органів, а також розглянуто основні проблеми правозастосовної практики. Автор розкриває основні підходи до трактування контролю за вчиненням злочину в юридичній доктрині та кримінальному процесі. Визначено, що історично роль прокурора в цьому аспекті зазнала суттєвих змін: від пасивного нагляду за законністю слідчих дій до активної участі у процесі контролю за вчиненням злочину, включно з прийняттям рішень щодо законності та доцільності таких заходів. Особливу увагу приділено міжнародним стандартам у сфері кримінального переслідування та практиці Європейського суду з прав людини, зокрема щодо заборони провокації злочину та критеріїв допустимості доказів. Окремо висвітлено законодавчі аспекти реалізації контролю за вчиненням злочину відповідно до положень Кримінального процесуального кодексу України, зокрема ч. 2 ст. 271 КПК, що визначає межі та обмеження у проведенні таких дій. Проведено аналіз судової практики, включно з рішеннями Верховного Суду, які встановлюють критерії оцінки допустимості доказів, отриманих унаслідок контролю за вчиненням злочину. Автор робить висновок про необхідність удосконалення механізму прокурорського нагляду за проведенням негласних слідчих (розшукових) дій, що має сприяти підвищенню ефективності кримінального переслідування та одночасному забезпеченню дотримання правових гарантій. Результати дослідження можуть бути використані для подальшого розвитку наукових підходів до визначення ролі прокурора у сфері контролю за вчиненням злочину, а також для удосконалення правозастосовної практики в контексті кримінального процесуального права України.

Ключові слова: прокурор, кримінальний процес, контроль за вчиненням злочину, негласні слідчі (розшукові) дії, допустимість доказів, судова практика.

Yurchyshyn P. V. Scientific genesis of research on the prosecutor's powers in the field of control over the commission of a crime: evolution of doctrinal approaches and law enforcement practice

Abstract. The article is devoted to the study of the scientific genesis of the prosecutor's powers in the area of control over the commission of a crime. The author analyzes the evolution of doctrinal approaches to defining the role of the prosecutor in criminal proceedings, outlines the key stages of development of his/her powers in the context of ensuring the legality of law enforcement actions, and also considers the main problems of law enforcement practice. The author reveals the main approaches to the interpretation of control over the commission of a crime in legal doctrine and criminal procedure. It is determined that historically, the role of the prosecutor in this aspect has undergone significant changes: from passive supervision of the legality of investigative actions to active participation in the process of control over the commission of a crime, including decision-making on the legality and appropriateness of such measures. Particular attention is paid to international standards in the field of criminal prosecution and the case law of the European Court of Human Rights, in particular, the prohibition of provocation of a crime and the criteria for the admissibility of evidence. The author also highlights the legislative aspects of control over the commission of a crime in accordance with the provisions of the Criminal Procedure Code of Ukraine, in particular, Part 2 of Article 271 of the CPC, which defines the limits and restrictions on such actions. The author analyzes the case law, including the decisions of the Supreme Court, which establish the criteria for assessing the admissibility of evidence obtained as a result of control over the commission of a crime. The author concludes that there is a need to improve the mechanism of prosecutorial supervision over covert investigative (detective) actions, which should help to increase the effectiveness of criminal prosecution and at the same time ensure compliance with legal guarantees. The results of the study can be used for further development of scientific approaches to determining the role of

the prosecutor in the field of control over the commission of a crime, as well as for improving law enforcement practice in the context of criminal procedure law of Ukraine.

Key words: *prosecutor, criminal procedure, control over the commission of a crime, covert investigative (detective) actions, admissibility of evidence, court practice.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку кримінальної юстиції роль прокурора у сфері контролю за вчиненням злочину набуває особливого значення. Прокурорський нагляд є ключовим інструментом забезпечення законності та правопорядку. Відтак, необхідно дослідити науковий генезис та доктринальні підходи щодо повноважень прокурора у цій сфері, що дозволить виявити основні тенденції їх розвитку та ефективність правозастосовної практики. Доктринальні підходи до ролі прокурора у кримінальному процесі формувалися під впливом правових традицій різних держав. Історично прокурорський нагляд був пов'язаний із забезпеченням державного контролю за дотриманням законності у діяльності правоохоронних органів та судів. У правових системах континентального та англосаксонського типу функції прокурора мають свої особливості, що впливає на правозастосовну практику та механізми контролю за вчиненням злочинів. У різні історичні періоди вчені висловлювали різні погляди щодо меж та змісту контрольних повноважень прокурора. У XIX столітті переважала концепція «державного обвинувачення», яка зосереджувалась на ролі прокурора як сторони в судовому процесі. У XX столітті розвинулася концепція «нагляду за дотриманням законності», що розширювала повноваження прокурора щодо процесуального контролю за діями правоохоронних органів. Сучасні тенденції свідчать про посилення функції прокурорського контролю, особливо у сферах протидії корупції, організованій злочинності та забезпечення прав людини. У правозастосовній діяльності прокурори відіграють важливу роль у виявленні, попередженні та розслідуванні злочинів. В Україні прокурорський контроль здійснюється відповідно до положень Кримінального процесуального кодексу та інших нормативних актів. Проте, проблеми з недостатньою регламентацією повноважень прокурора, а також відсутність ефективного механізму контролю за їх реалізацією, потребують удосконалення. Аналіз міжна-

родного досвіду показує, що в європейських країнах прокурори мають ширші можливості щодо взаємодії з правоохоронними органами та судовою системою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика повноважень прокурора у сфері контролю за вчиненням злочину є предметом постійного наукового інтересу, що обумовлено як розвитком доктринальних підходів, так і змінами у правозастосовній практиці. Значну увагу цьому питанню приділяють вітчизняні та зарубіжні вчені, аналізуючи правовий статус прокурора, межі його повноважень та проблематику дотримання прав людини в процесі кримінального переслідування.

Зокрема, у працях українських дослідників (В. С. Зеленецький, О. Г. Горох, О. В. Сачко) акцентується увага на ролі прокурора як гаранта законності в кримінальному провадженні, що включає контроль за проведенням негласних слідчих (розшукових) дій та забезпечення дотримання прав підозрюваних. Аналізується також практика використання матеріалів контролю за вчиненням злочину як доказової бази в кримінальному провадженні.

У зарубіжній науковій літературі (J.A.E. Vervaele, M. Delmas-Marty, L.L. Weinreb) особливу увагу приділено питанням дотримання стандартів Європейського суду з прав людини, зокрема щодо заборони провокації злочину та забезпечення належних процесуальних гарантій. Вивчаються підходи до прокурорського контролю у правових системах країн ЄС, де прокурор не лише здійснює нагляд за слідством, а й бере активну участь у процесуальних рішеннях щодо допустимості доказів, отриманих під час контролю за вчиненням злочину.

Незважаючи на значну кількість наукових досліджень, дискусійними залишаються питання щодо меж втручання прокурора у кримінальне провадження, його ролі у попередженні неправомірних дій правоохоронних органів та ефективності прокурорського

нагляду за негласними слідчими (розшуковими) діями. Також потребує подальшого наукового осмислення питання відповідності національного законодавства міжнародним стандартам у цій сфері.

Метою статті є комплексний аналіз наукового генезису повноважень прокурора у сфері контролю за вчиненням злочину, дослідження еволюції доктринальних підходів до цієї проблематики, а також оцінка сучасної правозастосовної практики.

Виклад основного матеріалу. Початковий етап процесу доказування передбачає формування доказової бази, що здійснюється шляхом реалізації слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних заходів. Важливу роль серед механізмів формування доказів відіграють негласні слідчі (розшукові) дії, які становлять окрему категорію слідчих дій, здійснення яких супроводжується обмеженням доступу до інформації щодо їх факту та методології проведення. Винятки з цього принципу передбачені Кримінальним процесуальним кодексом України (ч. 1 ст. 246 КПК).

Концепція негласності в межах слідчих (розшукових) дій передбачає специфічний порядок їх підготовки, проведення, фіксації та використання отриманих результатів у режимі конфіденційності, що зберігається до певного етапу розслідування або судового процесу [5, с. 93]. Така конфіденційність може бути продиктована як практичною необхідністю, так і об'єктивною неможливістю проведення окремих розшукових заходів відкрито, включаючи використання спеціальних методів або залучення певних учасників.

За ступенем конфіденційності виділяють два основні типи негласності [6, с. 57]:

1. Абсолютна негласність, коли інформацією про виконання негласних слідчих (розшукових) дій володіють виключно уповноважені особи – суб'єкти ухвалення рішення щодо їх реалізації, оперативні працівники, яким доручено виконання заходів, а також особи, що залучаються до їх проведення (конфіденти, співробітники оперативних підрозділів).

2. Відносна негласність, за якої інформація про здійснення відповідних заходів залишається недоступною для осіб, щодо яких вони

проводяться, однак отримані дані можуть бути розкриті у процесі подальшого провадження.

Забезпечення прав учасників процесу під час реалізації негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у доказуванні зумовлює потребу у всебічному аналізі правових підстав, процедурних гарантій та можливих ризиків під час їх проведення.

Контроль за вчиненням кримінального правопорушення передбачає здійснення заходів, спрямованих на симуляцію або кероване вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину. Ці дії реалізуються за умови наявності обґрунтованих підстав вважати, що такий злочин перебуває у стадії підготовки або вже вчиняється. Основною метою цього механізму є запобігання злочину, а також фіксація обставин його вчинення та осіб, причетних до нього. Перелік форм реалізації цієї негласної слідчої (розшукової) дії регламентований у частині першій статті 271 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) [4], а їх детальне визначення міститься в Інструкції щодо організації проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні від 16 листопада 2012 року № 114/1042/516/1199/936/1687/5 (далі – Інструкція).

Відповідно до положень КПК та Інструкції, контроль за вчиненням злочину здійснюється у таких формах:

1. Контрольована поставка – організоване спостереження за переміщенням матеріальних об'єктів (товарів, предметів, речовин, у тому числі заборонених до обігу) з метою документування ознак злочину та збору фактичних даних про протиправну діяльність осіб, які можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності відповідно до норм Кримінального кодексу України (далі – КК).

2. Контрольована закупівля – процес імітації придбання або отримання майна, що перебуває у вільному обігу, від фізичних чи юридичних осіб незалежно від форми власності, що здійснюється з метою виявлення та фіксації факту злочинної діяльності та встановлення особи правопорушника.

3. Оперативна закупівля – інсценування придбання або отримання товарів, обіг яких

обмежений або заборонений законодавством, з метою збору доказів та ідентифікації правопорушників.

4. Спеціальний слідчий експеримент – створення умов, наближених до реальних, для виявлення справжніх намірів осіб, підозрюваних у підготовці чи вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину, із можливістю спостереження за їх діями та ухваленими рішеннями.

5. Імітування обстановки злочину – використання імітаційних засобів для створення уявлення про наявність кримінального правопорушення з метою його попередження та встановлення осіб, які планували або замовляли його вчинення.

Проведення контрольованої поставки, закупівлі (контрольованої та оперативної), спеціального слідчого експерименту та імітування обстановки злочину регламентується підзаконними нормативно-правовими актами відповідних органів, зазначених у частині шостій статті 246 КПК. Особливості здійснення контролю за злочинами, що передбачають незаконне переміщення товарів чи інших об'єктів через територію України, визначаються відповідно до частини шостої статті 271 КПК, а також міжнародних договорів України або домовленостей із компетентними органами іноземних держав.

Загальним правилом є здійснення контролю за вчиненням злочину виключно на підставі постанови прокурора. Така постанова має містити обґрунтування відсутності провокації злочину під час реалізації негласних слідчих (розшукових) заходів та інформацію про можливе використання спеціальних імітаційних засобів (ч. 7 ст. 271 КПК) [1, с. 37].

У частині другій статті 271 Кримінального процесуального кодексу України визначено обмеження щодо можливості проведення контролю за вчиненням злочину. Зокрема, така негласна слідча (розшукова) дія не допускається у випадках, коли в її процесі неможливо повністю унеможливити:

1. посягання на життя або завдання особі (особам) тяжких тілесних ушкоджень;
2. поширення небезпечних для життя великої кількості людей речовин;

3. втечі осіб, які вчинили тяжкі або особливо тяжкі кримінальні правопорушення;

4. виникнення екологічної або техногенної катастрофи.

У разі встановлення ймовірності настання таких наслідків прокурор зобов'язаний вжити заходів щодо їх запобігання. Важливим є те, що, відповідно до частини третьої цієї ж статті, законодавець встановлює пряму заборону на провокування особи до вчинення злочину з метою його подальшого викриття. Це означає, що правоохоронні органи не можуть здійснювати дії, які сприяють формуванню злочинного наміру у особи, яка за інших умов не вчинила б правопорушення [2, с. 101]. До таких дій належать:

1. сприяння у вчиненні злочину особі, яка без такої допомоги не реалізувала б злочинний намір;
2. застосування впливу на поведінку особи за допомогою насильства, погроз або шантажу.

У доктрині кримінального процесуального права виділяють два основні критерії, які необхідно враховувати при оцінці допустимості контрольних заходів [3, с. 113]:

1. наявність обґрунтованих підстав для проведення негласних слідчих (розшукових) дій;
2. рівень активності правоохоронних органів у формуванні злочинного наміру особи.

Фіксація ходу й результатів контролю за вчиненням злочину здійснюється відповідно до вимог статті 252 КПК України. По завершенню цієї негласної слідчої (розшукової) дії уповноважена особа складає відповідний протокол, який містить відомості про:

1. форму проведення контролю;
2. особу, щодо якої здійснювався контроль;
3. часові межі проведення заходу;
4. дії, спрямовані на попередження або фіксацію злочину;
5. встановлені факти, що підтверджують підготовку чи вчинення злочину;
6. застосовані імітаційні засоби;
7. використані технічні засоби спостереження.

Протокол із додатками має бути переданий прокурору не пізніше ніж через 24 години після завершення контрольованого заходу, що

забезпечує процесуальну прозорість і контроль за дотриманням правових норм.

Загалом, практика застосування контролю за вчиненням злочину повинна ґрунтуватися на балансі між забезпеченням ефективності розслідування та дотриманням прав і свобод громадян. Надмірне втручання правоохоронних органів, що виходить за межі пасивного спостереження, може призвести до спотворення суті кримінального переслідування та ставить під загрозу принципи правової держави. Таким чином, чітке законодавче регулювання, ефективний судовий контроль та ретельний аналіз кожного випадку є необхідними умовами забезпечення правомірності таких заходів.

Висновки. Проведене дослідження наукового генезису повноважень прокурора у сфері контролю за вчиненням злочину дозволяє сформулювати низку ключових висновків, що мають як теоретичне, так і практичне значення.

1. Еволюція доктринальних підходів. Аналіз теоретичних засад прокурорського нагляду за процесуальною діяльністю правоохоронних органів свідчить про поступове розширення меж його повноважень. Історично роль прокурора зводилася до загального нагляду за законністю розслідування злочинів. Водночас сучасна правова доктрина передбачає активну участь прокурора у негласних слідчих (розшукових) діях, зокрема в контролі за вчиненням злочину, що має запобіжний, доказовий та правозастосовний характер.

2. Законодавче закріплення меж прокурорського контролю. У ч. 2 ст. 271 КПК України визначено категорії випадків, коли проведення контролю за вчиненням злочину є неприпустимим, а також окреслено обов'язок прокурора вживати заходів для запобігання суспільно небезпечним наслідкам. Це свідчить про баланс між ефективністю кримінального переслідування та дотриманням прав людини. Однак подальші наукові розвідки мають бути спрямовані на удосконалення механізмів прокурорського реагування на ризики, пов'язані із здійсненням таких заходів.

3. Міжнародні стандарти запобігання провокації злочину. Практика Європейського

суду з прав людини демонструє, що провокування злочину з боку правоохоронних органів є грубим порушенням права на справедливий суд. У зв'язку з цим прокурор зобов'язаний не лише контролювати відповідність дій слідчих нормам КПК України, а й орієнтуватися на стандарти міжнародного права щодо допустимості доказів, отриманих унаслідок провокації.

4. Практика Верховного Суду щодо оцінки провокації злочину. Судова практика свідчить про активну роль прокурора у визначенні допустимості доказів у випадках, коли є сумніви щодо законності контролю за вчиненням злочину. Верховний Суд встановлює необхідність оцінки активності правоохоронних органів під час такого контролю, зокрема щодо того, чи мав місце факт підбурювання особи до вчинення злочину. Це підтверджує, що прокурор виконує не лише функцію обвинувачення, а й гаранта дотримання правових процедур.

5. Актуальні виклики у сфері правозастосування. Незважаючи на закріплення чітких норм у КПК України, існують проблеми практичного застосування контролю за вчиненням злочину. Зокрема, це стосується належної фіксації таких дій, питання їхньої ефективності у боротьбі з латентною злочинністю, а також ризику порушення прав осіб, щодо яких проводиться контроль.

На основі отриманих результатів доцільно зосередити подальші наукові дослідження на таких аспектах:

- удосконаленні механізму прокурорського нагляду за проведенням негласних слідчих (розшукових) дій;
- гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами, зокрема у сфері забезпечення прав людини під час оперативно-розшукових заходів;
- розробці практичних рекомендацій щодо правозастосовної діяльності прокурорів у випадках оцінки допустимості доказів, отриманих унаслідок контролю за вчиненням злочину;
- аналізі ефективності контролю за вчиненням злочину як інструменту запобігання тяжким і особливо тяжким кримінальним правопорушенням.

Таким чином, науковий генезис дослідження повноважень прокурора у сфері контролю за вчиненням злочину демонструє складність і багатовимірність цієї проблема-

тики, що вимагає подальшого комплексного аналізу як з позицій теорії кримінального процесу, так і з урахуванням судової практики та міжнародних стандартів правозастосування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Зеленецький В. С. Повноваження прокурора у кримінальному провадженні: проблеми теорії та практики. *Вісник кримінального судочинства*. 2022. № 1. С. 34–47.
2. Горох О. Г. Контроль за вчиненням злочину: правові засади та проблеми правозастосування. *Юридична наука*. 2021. № 4. С. 89–102.
3. Сачко О. В. Процесуальні гарантії під час негласних слідчих (розшукових) дій: прокурорський нагляд. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. 2020. № 2. С. 112–125.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. Відомості Верховної Ради України. 2012.
5. Підручний М. В. Правові основи прокурорського нагляду за дотриманням законності при контролі за вчиненням злочину. *Монографія*. Київ: Юрінком Інтер, 2020. 278 с.
6. Воронін І. Л. Використання матеріалів контролю за вчиненням злочину у кримінальному судочинстві. *Збірник наукових праць Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2023. № 1. С. 56–72.